

TRINAESTA PRIČA

DAJAN SETERFIELD

Prevela
Branislava Radević-Stojiljković

■ Laguna ■

Naslov originala

Diane Setterfield

THE THIRTEENTH TALE

Copyright © 2006 Diane Setterfield

Translation Copyright © 2007 za srpsko izdanje, LAGUNA

U znak sećanja na

Ajvi Doru Moris i Freda Harolda Morisa

Korinu Etel Seterfild i Ambroza Čarlsa Seterfilda

Veliko hvala Džou Ansonu, Džiji Benks, Martinu Bedfordu, Emili Bestler, Poli Ketli, Rosu i Kolin Ketli, Džimu Krejsu, Peni Dolan, Merijen Dauni, Mendi Frenklin, Ani i Nejtanu Frenklin, Vivijen Grin, Daglasu Geru, Dženi Džejkobs, Kerolajn le Maršal, Polin i Džefriju Seterfild, Kristini Šingler, Dženet i Biliju Vitol, Džonu Vilksu i Džejn Vud.

Posebno zahvaljujem Ovenu Stejlju, koji je ovoj knjizi bio prijatelj od samog početka, i Piteru Vitolu, koji je zaslužan za naslov *Trinaeste priče* i za još mnogo šta.

Sva deca od svog rođenja prave mit. To je opšta karakteristika. Hoćete da upoznate nekoga? Da mu zavirite u srce, duh i dušu? Zamolite ga da vam ispriča nešto o svome rođenju. Nećete dobiti istinu – dobićete priču. A ništa nije rečitije od priče.

Preinačene i beznadežne priče, Vida Vinter

Početak

PISMO

Bio je novembar. Mada još nije bilo kasno, nebo je bilo mračno kad sam skrenula u Praljin sokak. Otac je bio završio s poslom za taj dan, pogasio svetla u radnji i spustio kapke na izlozima; ali da se ne bih vraćala kući po mraku, ostavio je upaljeno svetlo na stepeništu koje vodi do stana. Kroz staklo na vratima, sijalica je na vlažni pločnik bacala blede pravougaonike nalik dugačkom tabaku papira, i baš dok sam stajala u tom pravougaoniku, spremna da okrenem ključ u bravi, prvi put sam videla to pismo. Još jedan beli pravougaonik, na petom stepeniku od podnožja, gde ga nikako nisam mogla pronaći.

Zatvorila sam vrata i stavila ključ od radnje na uobičajeno mesto, iza Bejlijevih *Viših osnova geometrije*. Jadni Bejli. Već trideset godina niko nije poželeo njegovu debelu sivu knjigu. Ponekad se pitam šta bi on mislio o ovoj svojoj ulozi čuvara ključeva knjižare. Pretpostavljam da nije imao na umu baš takvu sudbinu svoga remek-dela na čije je pisanje utrošio dve decenije.

Pismo. Za mene. Ovo je stvarno pravi događaj. Koverat oštih, krutih ivica, kao napumpan svojim ispresavijanim sadržajem, adresovan rukopisom koji je poštaru morao zadati izvesnih muka. Premda je rukopis bio staromodan, s kitnjastim

velikim slovima i ukrasnim zavojima i vijugama, moj prvi utisak bio je da ga je pisalo dete. Slova su izgledala neuvežbana. Neravni potezi su se ili gubili ni u šta, ili su bili snažno zagrebani u hartiju. Slova moga imena nisu bila povezana, nisu imala prirodan tok. Svako slovo je bilo ispisano zasebno – *M a r g a r e t L i* – kao svaki put iznova savladavan podvig. Ali ja nisam poznavala nijedno dete. Tad sam pomislila da je zacementirana ruka invalida.

To je u meni pobudilo osećaj nelagode. Juče ili prekuć, dok sam se bavila svojim poslom, mirno i povučeno, neka nepoznata osoba – neki *tuđin* – mučila se da ispiše moje ime na kovertu. Ko je to ko me je u mislima držao na oku dok ja ništa ni slutila nisam?

Još u kaputu i sa šeširom na glavi, sela sam na stepenik da pročitam pismo. (Nikad ne čitam dok se ne uverim da sam u bezbednom položaju. O tome vodim računa od kada sam, u svojoj sedmoj godini, sedeći na visokom zidu i čitajući *Vodene bebe*, zavedena opisima podvodnog života, opustila sve mišiće. Umesto da me zadrži voda kojom sam tako živopisno bila okružena u mislima, kao teg sam pala na zemlju i ugruvala se. Još mogu da napipam ožiljak ispod šišaka. Čitanje ume da bude opasno.)

Otvorila sam pismo i izvadila svežanj od pola tuceta stranica koje sve behu ispisane istim, tegobnim rukopisom. Zahvaljujući svome poslu, imam iskustva u čitanju teških rukopisa. U tome nema nikakve naročite tajne. Potrebni su samo strpljenje i praksa. To, i volja da odnegujemo unutrašnje oko. Kad čitate rukopis oštećen vodom, vatrom, svetlom, ili prosto zubom vremena, oko ne treba da vam proučava samo oblik slova, već i druge znake. Brzinu pera. Pritisak ruke na hartiju. Razmake između reči i između slova. Morate se opustiti. Ne misliti ni na šta. Sve dok se ne prenesete u snoviđenje u kojem ste istovremeno i pero što leti preko pergamenta i sam pergament što na sebi oseća golicanje mastila. E, onda ga možete pročitati. Namere onoga

ko je pisao, njegove misli, oklevanja, čežnje i njegovo značenje. Možete ga pročitati tako jasno kao da ste baš ona sveća koja je osvetljavala stranicu dok je pero njome hitalo.

Ovo pismo, međutim, nije bilo ni izbliza tako izazovno. Počinjalo je uljudnim „*Gospođice Li*“, nakon čega su se hijeroglifi brzo razlučili u slova, pa reči, i zatim rečenice.

Evo šta je pisalo:

Jednom sam dala intervju za Benberi herald. Moram ga ovih dana potražiti, za biografiju. Poslali su mi čudnog nekog momka. Dečaka, u stvari. Visok kao muškarac ali punačak kao štene, sa onom debljinom mladosti. Trapav u svom novom odelu. Odelo je bilo smeđe i ružno, namenjeno mnogo starijem čoveku. Reveri, kraj, tkanina – sve je bilo pogrešno. Onakvo kakvo bi majka kupila za prvi posao svom sinčiću koji je upravo izašao iz škole, zamišljajući da će joj dete u njemu nekako porasti. Ali dečaci ne prestaju da budu dečaci čim izađu iz školske uniforme.

U njegovom ponašanju je bilo nečeg. Neke žestine. Čim su ga moje oči videle, pomislila sam: „Aha, šta li ovaj hoće?“

Nemam ništa protiv ljudi koji vole istinu. Osim činjenice da su dosadni u društvu. Sve dok ne potegnu priču o laganju i istini, onako kako to neki čine. Takvi me, prirodno, ljute. Ako me ostave na miru, neću ih povrediti.

Ali meta mi nisu ljubitelji istine, već sama istina. Kakvu pomoć, kakvu utehu pruža istina u poređenju s pričom? Šta čovek ima od istine u pola noći, u mraku, kad vetar u dimnjaku zavija kao vuk? Kad svetlost baca senke po zidovima spavaće sobe, a kiša kucka o prozorska okna svojim dugim prstima? Ne. Kad strah i hladnoća od vas naprave skulpturu u krevetu, ne očekujte da vam u pomoć pritekne koščata istina bez krvi i mesa. Treba vam ušuškanošć, udobnost priče. Da vas u naručju ljulja pouzdana, utešna laž.

Neki pisci, naravno, ne vole intervju. Rasrde se tim povodom. „Ista stara pitanja“, žale se. Pa šta su očekivali? Reporteri su obična piskarala. Pisci su ono pravo. To što reporteri uvek postavljaju ista pitanja ne znači da im uvek moramo davati iste stare odgovore, zar ne? Hoću da kažem da za život zarađujemo izmišljajući. I zato ja dajem na desetine intervju godišnje. U životu sam ih dala na stotine. Jer ne smatram da se genije mora sklanjati od tuđih očiju da bi bujao. Moj genij nije tako loman da zadrhti i ustukne pred prljavim prstima novinara.

Prvih godina su pokušali da me izmame na otvoreno i uhvate. Istraživali su, neki su dolazili s nekako dobavljenim odlomkom istine u džepu i izvlačili ga u pogodnom trenutku u nadi da će me iznenaditi i naterati da otkrijem više. Morala sam da budem obazriva. Da ih odvučem samo santimetar-dva u željenom pravcu, da ih namamim pa da blago povučem mamac ka priči lepšoj od one na koju su bacili oko. Veoma osetljiva operacija. Oči bi im zablistale, stisak kojim drže delić istine oslabio bi, popuštao sve dok ga ne ispuste i više se na njega ne obaziru, kao na nešto potpuno nevažno. Uvek je uspevalo. Dobra priča uvek zaseni svaku krhotinu istine.

Kasnije, kad sam postala slavna, intervju s Vidom Vinter predstavljao je za novinare neku vrstu obrednog rituala. U grubim crtama su znali šta da očekuju, pa bi se razočarali kad bih ih ostavila bez priče. Brzo bismo prošli uobičajena pitanja (Gde nalazite inspiraciju? Jesu li vaši likovi zasnovani na stvarnim ličnostima? Koliko ima vas u glavnom liku?), i što su mi odgovori bili kraći, njima su se više sviđali. (Iz glave. Ne. Nimalo.) A onda bi usledio zalogaj na koji su čekali, radi kojeg su zapravo i došli. Na lice bi im se prišunjavao sanjalački pogled iščekivanja. Kao malo deci pre spavanja. A o sebi, gospođice Vinter, kazali bi. Pričajte mi o sebi.

I ja sam pričala. U stvari, vrlo jednostavne priče, ništa naročito. Svega nekoliko niti isprepletenih u lepu mustru, neki motiv za pamćenje ovde, nekoliko šljokica onde. Obični ostaci iz moje vreće s krpicama. Imala sam ih na stotine tamo odakle sam ih vadila. Otpaci iz romana i priča, zapleti koji su zauvek ostali nedovršeni, mrtvorodeni likovi, slikovita mesta radnje koja nikad nisam iskoristila. Svakojaki parčići, opiljci otpali posle uređivanja rukopisa. Samo je trebalo uglačati oštre ivice, zašiti ih jednu za drugu – i gotovo. Eto još jedne nove novcice biografije.

Odlazili su srećni, šapama čvrsto stežući svoje beležnice kao deca slatkiše na kraju rođendanske zabave. Biće to nešto o čemu će pričati unucima: „Jednom sam upoznao Vidu Vinter i ona mi je ispričala priču.“

Ali, da se vratim dečku iz Benberi heralda. Rekao je: „Gospođice Vinter, ispričajte mi istinu.“ Kakav je sad pa to zahtev? Bila sam navikla da ljudi iznalaze svakojake strategije kako bi me prevarili da pričam, što bih uočila i s kilometra razdaljine, ali ovo? Smešno. Stvarno, šta očekuje?

Dobro pitanje. Šta je očekivao? Oči su mu sjajile od unutarnje grozničavosti. Pomno me je posmatrao. Tražeći, ispitivački. Tražio je nešto sasvim posebno, to sam shvatila. Čelo mu se ovlažilo od znoja. Možda boluje za nečim. Ispričajte mi istinu, kazao je.

Osetila sam u sebi nešto čudno, kao da oživljava prošlost. Nekakvo komešanje voda prethodnog života u stomaku, što je podiglo plimu i preplavilo mi vene, hladnim talasima mi zapljusnulo slepoočnice. Sablasno, mrtvačko uzbuđenje. Ispričajte mi istinu.

Razmotrila sam ovaj zahtev. U sebi sam ga osmotrila sa svih strana, odmerila moguće posledice. Uznemirio me je taj dečko bledog lica i užagrenih očiju.

„U redu“, rekla sam.

Sat kasnije je otišao. Odsutan, jedva se pozdravio i nije se osvrnuo.

Nisam mu ispričala istinu. Kako sam i mogla? Ispričala sam mu priču. Siromašnu, neuhranjenu priču. Bez varnice, bez šljokica, samo nekoliko običnih izbledele zakrpa grubo spojenih rubova koje sam ostavila iskrzane i rasparane. Priču veoma nalik stvarnom životu. Ili bolje reći, onome što ljudi zamišljaju kao stvarni život, a što je nešto sasvim drugo. Osobi moga talenta nije lako da proizvede takvu priču.

Posmatrala sam ga s prozora. Vukao se ulicom, opuštenu ramena, pognute glave, teškim korakom. Beše nestalo sve njegove energije, onog silnog naboja, intelektualne živosti. Ja sam to ubila. Ali ne preuzimam potpuno na sebe odgovornost. Nije smeo da mi veruje.

Nikada ga više nisam videla.

Međutim, u meni se poduže zadržalo ono osećanje, ono komešanje u stomaku, golicanje u slepoočnicama, vrhovi prstiju. Raslo je i opadalo, zajedno s uspomenom na reči tog momka. Ispričajte mi istinu. „Ne“, odgovarala sam. Stalno iznova. Ne. Ali nije htelo da se smiri. Remetilo me je, odvrćalo mi pažnju. I više od toga, bilo je opasno. Na kraju sam sklopila pogodbu. „Ne još.“ Uzdahnulo je, vrpeljilo se, ali je konačno utihnulo. Toliko da sam ga uskoro zaboravila.

Kako je to bilo davno. Pre trideset godina? Četrdeset? Možda i više. Vreme prolazi brže nego što mislite.

Odnedavna mi je taj dečko ponovo na pameti. Ispričajte mi istinu. I onedavna ponovo osećam to čudno unutarnje komešanje. U meni nešto raste, deli se, umnožava se. Osećam ga, u stomaku, okruglo i tvrdo, otprilike veličine grejpfruta. Isisava mi vazduh iz pluća i srž iz kostiju. Duga uspavanost ga je izmenila. Od smernog i krotkog postalo je svadljivi nasilnik. Odbija pregovore, ne pristaje na ras-

pravu, uporno zahteva svoja prava. Neće prihvatiti „ne“ kao odgovor. „Istinu“, odjekuje, dovikujući za onim dečakom, posmatrajući ga kako odlazi. A onda se okrene ka meni, zgrabi me iznutra i čvrsto me stisne. Sklopili smo pogodbu, sećaš li se?

Vreme je.

Dodite u ponedeljak. Poslaću kola po vas na železničku stanicu u Herogejtu, za onaj voz što dolazi u pola pet.

Vida Vinter

Koliko dugo sam ostala da sedim na stepenicama pošto sam pročitala pismo? Ne znam. Jer bila sam začarana. Bilo je nečeg u tim rečima. U rukama stručnjaka, koje njima vešto barataju, one vas zarobe. Obmotaju vam se oko udova kao svilasta paučina, a kad vas tako zanesu i osvoje, nema više mrđanja, i prodru vam kroz kožu, uđu vam u krv, umrtve vam misli. U vama počne da deluje njihova čarolija. Kad sam se konačno prenula, mogla sam samo da nagađam šta mi se valjalo u podsvesti. Šta mi je to učinilo to pismo?

O Vidi Vinter sam znala vrlo malo. Svakako, bili su mi poznati razni epiteti vezani za njeno ime: engleskim čitaocima najdraža spisateljica; Dikens našeg doba; najčuveniji živi autor na svetu; i tako dalje. Znala sam, razume se, da je popularna, premda su me ipak iznenadile brojke do kojih sam kasnije došla istraživanjem. Za pedeset šest godina je objavila pedeset šest knjiga; knjige su joj prevedene na četrdeset devet jezika; gospođica Vinter je dvadeset sedam puta bila najpozajmljivaniji autor u engleskim bibliotekama; devetnaest filmova je snimljeno po motivima njenih romana. Što se statističkih podataka tiče, najzanimljivije je sledeće pitanje, o kome se najviše raspravljalo: da li je ili nije prodala više primeraka svojih knjiga nego što je prodato primeraka Biblije? Manje je poteškoća zadavao proračun

koliko je knjiga ona prodala (stalno promenljivi, milionski brojevi) nego određivanje pouzdanog broja prodatih Biblija: ma šta mi mislili o reči Božjoj, podaci o njenoj prodaji su ozloglašeno nepouzdati. Mene bi, međutim, dok sam sedela tamo, u dnu stepeništa, verovatno najviše zanimalo broj dvadeset dva. To je broj biografa koje su bilo želja za dodatnim informacijama, bilo nedostatak smelosti, bilo pak uticaj i pretnje same gospođice Vinter, ubedili da odustanu od pokušaja da otkriju istinu o njoj. Ali tada nisam znala ništa od toga. Pouzdano sam znala samo jedan statistički podatak, koji mi se činio i najvažnijim, a to je koliko sam knjiga Vide Vinter pročitala ja, Margaret Li. Nijednu.

Zadrhtala sam na stepeništu, zevnula i protegnula se. Došavši k sebi, otkrila sam da su mi se misli u mome odsustvu sredile po novom poretku. Iz naslaga delića zakopanih u mom sećanju izdvojile su se naročito dve stavke i privukle mi pažnju.

Prva je bila kratka scena koja se odigrava u radnji i čiji je akter moj otac. Raspakujemo kutije koje smo dobili posle raščišćavanja neke privatne biblioteke, i među knjigama se nalazi nekoliko primeraka romana Vide Vinter. Mi u radnji ne držimo savremenu prozu. „Odneću ih u pauzi za ručak u radnju s dobrotvornim priložima“, rekla sam i ostavila ih sa strane na stolu. Ali pre isteka prepodneva, tri od četiri knjige su otišle. Prodate. Jedna svešteniku, druga nekom kartografu, a treća vojnom istoričaru. Lica naših mušterija – kao i kod svih ljubitelja knjiga, spolja bleđa ali ispunjena unutrašnjim sjajem – sinula su kad su uočili živopisne kartonske korice. Posle ručka, pošto smo završili raspakivanje, katalogizovanje i smeštanje na police, i kako nismo imali mušterija, kao i obično, seli smo da čitamo. Bila je kasna jesen, padala je kiša i prozori behu zamagljeni. Iz pozadine se čulo šištanje grejalice na gas; slušali smo taj zvuk ali ga nismo čuli jer smo, jedno pored drugog, zajedno a kilometrima razdvojeni, bili zadubljeni svako u svoju knjigu.

„Da skuvam čaj?“, upitala sam ga, izronivši na površinu.

Nije bilo odgovora.

Ipak sam skuvala čaj i spustila šolju pored njega na sto.

Sat kasnije, njegov nedirnut čaj se ohladio. Skuvala sam svežeg čaja i stavila pred njega na sto drugu šolju iz koje se pušilo. Bio je potpuno nesvestan svih mojih pokreta.

Blago sam iskrenula knjigu koju je držao u rukama, da bih videla korice. Bila je to četvrta Vida Vinter. Vratila sam knjigu u prvobitni položaj i stala proučavati očevo lice. Nije me ni čuo ni video. Bio je u nekom drugom svetu, a ja sam za njega bila duh.

To je prvo sećanje.

Drugo je jedna slika. Portret tri četvrtine iskrenut u profil, kao isklesan, snažno ocrtan svetlošću i senkom, lice što se nadviđa nad sve pretplatnike na mesečnu kartu koji čekaju, patuljasti, ispod. To je samo reklamni plakat nalepljen na oglasnu tablu železničke stanice, ali u očima moje mašte ima onu bezosećajnu, ravnodušnu uzvišenost davno zaboravljenih kraljica i boginja uklesanih u kamene spomenike drevnih civilizacija. Smisliti tako naročit luk oka, široke, glatke površine jagodica, neuporedive linije i proporcije nosa – to budi divljenje i čuđenje što nasumičnost bezbrojnih varijacija ljudskih bića može uroditi nečim tako natprirodno savršenim kao što je ovo. Ovakve kosti će arheolozi budućnosti, kad ih otkriju, smatrati samim vrhuncom umetničkog umeća, a ne proizvodom obične prirode. Koža što krasi te izuzetne kosti poseduje neprozirni sjaj alabastra; izgleda još bleđa u suprotnosti sa savršenim uvojcima i talasima kose boje bakra, precizno nameštenim oko slepoočnica i niz snažan, elegantan vrat.

I kao da do te mere ekstravagantna lepota nije dovoljna, tu su još i oči. Istaknute nekom fotografskom majstorijom, neljudski zelene oči, zelene kao staklo na crkvenim prozorima, ili kao smaragd ili kao zelene bombone, sa savršenom bezizražajnošću zure iznad glava putnika. Ne mogu reći da li su toga dana i ostali putnici za sliku pomislili isto što i ja; neki su čitali knjigu, pa

su možda sve doživljavali iz sasvim drugačije perspektive. Ja se, međutim, zagledana u te ogromne zelene oči, nisam mogla odupreti pomisli na onu ustaljenu frazu kako su oči ogledalo duše. Ova žena, sećam se da sam pomislila, nema dušu.

Eto toliko sam znala o Vidi Vinter one noći kad mi je stiglo pismo. Ne mnogo. Premda, kad bolje razmislim, najverovatnije isto onoliko koliko je znao i bilo ko drugi. Jer, premda su svi znali za Vidu Vinter – znali njeno ime, njeno lice, njene knjige – niko je nije uistinu poznavao. Čuvena po svojim tajnama isto koliko i po svojim pripovestima, predstavljala je savršenu misteriju.

A sad, ako je verovati pismu, Vida Vinter želi da ispriča istinu o sebi. To je neobično već samo po sebi, ali još čudnija je bila moja sledeća misao: zašto bi želela da je ispriča *meni*?

MARGARETINA PRIČA

Podigavši se sa stepeništa, zakoračila sam u mračnu radnju. Nisam morala da palim svetlo kako bih znala kuda idem. Poznajem ovu radnju kao što se poznaje mesto svog detinjstva. Istoga časa je do mene dopro umirujući miris kože i stare hartije. Prelazila sam vrhovima prstiju po hrbatima knjiga kao što pijanista prelazi po klavijaturi. Svaka knjiga je bila drugačija, osobena na dodir: zrnasto hrapavi, platnom povezani hrbat Danijelsove *Istorije crtanja mapa*; ispucala koža Lakunjinovih *Zapisnika sa sastanaka Petrogradske kartografske akademije*; iskrzane korice što sadrže njegove mape, ručno crtane i ručno bojene. Mogli biste mi povezati oči i postaviti me gde god želite na bilo kojem od tri sprata ove radnje, i ja bih vam po knjigama pod prstima kazala gde sam.

U *Lijevoj antikvarnoj knjižarnici* vidamo malo mušterija, u proseku oskudnih pet-šest dnevno. Nagli porast aktivnosti beležimo u septembru, kad studenti dolaze da kupe udžbenike za novu školsku godinu; i drugi put u maju, kad dođu da ih vrate nakon položenih ispita. Ove knjige moj otac naziva selicama. U druga doba godine mogu da prođu i čitavi dani a da ne vidimo nijednog kupca. Svako leto nam nanese nekog prekobrojnog turistu koji je zalutao skrenuvši sa ustaljenih ruta i, podstaknut